

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۵۰۲۲

۱۳۷۸ / ۲ / ۲۰

دانشگاه قم

معاونت پژوهشی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد

فقه و مبانی

موضوع:

ارزشی سهولت (گواهی دادن)

در مذاهب خمس

استاد راهنما:

حضرت آیت ا... کریمی

استاد مشاور:

حجة الاسلام علوی

تهیه کننده:

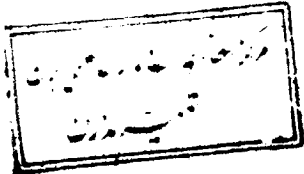
محمود احمدی

پاییز ۱۳۷۷

تکثیر از واحد انتشارات

۱۹۱۵/۲

۲۵۰۲۲

۲۷

تقدیم به:

اولین معلم، پدر فرزانه و خردمندم، جناب حاج محمد علی
احمدی، که گوهر اهورایی علم و دانش را به من ارزانی داشت، و
تقدیم به مادر فداکارم که از هیچ تلاش و کوششی برای تربیتم
فروگذار نکرد. و از جان مایه گذاشت تا جانی تازه تقدیم کند.

محمود احمدی

سپاسگزاری

از دو کس سپاس فراوان دارم، نخست از استاد گرانقدر حضرت آیت ا... حسین کریمی که به عنوان استاد راهنما این نوشته را از سر بزرگواری خواندند و برای بهبود آن پیشنهادهای گرانبها و استادانه ارائه فرمودند. دوم از استاد والا حجة الاسلام والمسلمین علوی که در تکمیل این نوشته، این جانب را مورد لطف و عنایت خود قرار دادند.

و از اولیاء محترم دانشگاه و تحصیلات تکمیلی نهایت تشکر را دارم که از هیچ تلاش کوششی دریغ ننمودند.

کلیدواژه‌ها

اداء، استفاضه، اقرار، بیّنه، بلوغ، تَحَمُّل،
تعزیر، تزویر، تَبْرَعَى، تُهْمَةٌ، حَقّ، حُدُود،
خبر، دعوی، رجوع، سوگند، شهادت، عدالت،
علم، فاسق، قاذف، مُرَوّت، مذاهب، نکول

تذکر مهم:

قبل از خواندن پایان‌نامه غلطهای زیر را اصلاح نمایید

محل	صحیح	غلط
پاورقیها و فهرست	نجفی، محمد حسن	نوری، محمد حسن
فهرست ش ۸	ابی عیسی محمد بن عیسی بن سوره	ترمزی، ابن عربی مالکی

چکیده:

شهادت به عنوان یکی از ادلله^۱ اثبات دعوی مورد قبول تمام نظامهای حقوقی از جمله اسلام قرار گرفته است.

جایگاه شهادت بعد از اقرار است، یعنی اگر متهمی اقرار نکرد از مدعی دعوی، بینه درخواست می شود. شهادت و اداء آن فقط در دادگاه قابل قبول است ولی تحمل شهادت در غیر دادگاه نیز پذیرفته است. شهود باید دارای شرایطی از قبیل عدالت، ذکوریت، حریت، حلال زادگی، عدم تهمت و تعدد... باشند. تعدد شهود برای اثبات اقسام حقوق مورد قبول تمام مذاهب اسلامی است. تحمل و اداء شهادت از نظر اکثر فقهاء شیعه و سنی واجب کفایی است و فقط در مواردی خاص، واجب عینی است.

شهود باید به مشهود به علم و یقین داشته باشند و شهادت از روی ظن و گمان شذیرفته نیست. اما اموری نیز وجود دارد که بر اساس اخبار منتشره از سوی اکثر مردم، می توان شهادت داد. و این را استفاضه گویند.

حق... محض برای اثبات نیاز به چهار شاهد عادل مرد دارد. اما در حق الناس دو شاهد مرد کافی است. بانوان در حقوق مالی و یا حقوقی که منجر به مال گردد می توانند همراه مردان گواهی دهند ولی در امور باطنی زنان گواهی آنان بدون حضور مردان پذیرفته است.

اگر شهود از روی تزویر شهادت دهند، ضامن مشهود به می باشند و علاوه بر ضامن بودن، باید تعزیر شوند. شهادت بر شهادت در قضاء اسلام پذیرفته است و این زمانی است که شهود اصل بواسطه عذری نتوانند در دادگاه حاضر شوند. شهادت فرع فقط در امور مالی و یا اموری که منجر به مال گردد پذیرفته

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مدخل
	بخش اول
۱	۱- مقررات جزایی عرب
۲	۲- ویژگیهای حقوق اسلام
۳	۳- اهمیت قضاوت
۴	۴- جایگاه شهادت در اسلام
۶	۵- جایگاه شهادت در نظامهای حقوقی جهان
۷	۶- ارزش شهادت در حقوق موضوعه ایران
۹	۷- فقه مقارن و شهادت
۱۰	۸- ارزش فقه تطبیقی
۱۱	۹- شیوه بررسی مسائل شهادت
	بخش دوم
۱۴	۱- شهادت در لغت
۱۵	۲- اصطلاح شهادت (Temoignange)
۱۵	(۱) شیعه
۱۶	(۲) مذهب حنفی
۱۷	(۳) مذهب مالکیه
۱۷	(۴) مذهب شافعیه نیز برای شهادت سه تعریف ارائه داده است
۱۸	(۵) مذهب حنبلی
۱۸	۳- فرق شهادت و خبر و روایت
۱۹	۴- آیات شهادات
	بخش سوم
۲۷	۶- مذاهب خمسسه

صفحه	عنوان
۳۰	۲- ایزش حکم شهادت
۳۳	۳- فرق شهادت و اقرار و دعوی
۳۴	۴- اقرار در مذاهب اهل سنت
۳۷	۵- فرق شهادت و دعوی
۳۹	● فصل اول - تحمل و اداء شهادت
۴۰	بیان موضوع
۴۰	(۱) مذهب شیعه
۴۱	(۲) اداء شهادت
۴۴	(۳) مذهب حنفیه
۴۶	(۴) مذهب مالکی
۴۷	(۵) مذهب شافعی
۴۸	(۶) مذهب حنبلی
۵۰	(۷) مذهب زیدیه
۵۰	(۸) مذهب اباضیه
۵۱	● فصل دوم - علم قاضی و شهادت
۵۲	اثبات حق
۵۲	۱- طرق اثبات حکم
۵۴	۲- نیکول مدعی علیه
۵۶	۳- علم قاضی
۶۰	۴- دلیل قائلین به علم قاضی
۶۲	● فصل سوم - فرق یننه و شهادت
۶۳	۱- تعریف یننه در لغت
۶۳	۲- یننه در قرآن
۶۶	۳- یننه در حدیث

عنوان	صفحه
۴- بیّنه در شرع.....	۶۶
۵- فرق بیّنه و شهادت	۶۷
۶- نظر علمای امامیه	۶۹
۷- بیّنه کتبی.....	۷۱
۸- سوگندهایی که در بیّنه بودن آنها اختلاف است	۷۴
● فصل چهارم - شهادت استفاضه	۷۷
۱- بیان موضوع	۷۸
۲- تعریف استفاضه	۷۹
۳- مدارک استفاضه	۸۰
۴- فرق استفاضه و شهادت	۸۲
۵- اموری که بوسیله استفاضه ثابت می شود.....	۸۴
● فصل پنجم - موانع شهادت	۸۸
۱- بیان موضوع	۸۹
۲- شهادت کافر	۸۹
۳- شهادت فاسق	۹۳
۴- ترک مروت	۹۴
۵- تهمه در شهادت	۹۹
۶- شهادت ولد زنا	۱۰۲
۷- شهادت نابینا	۱۰۳
۸- شهادت لال	۱۰۴
۹- شهادت کودکان	۱۰۴
۱۰- شهادت تبرعی	۱۰۵
● فصل ششم - صفات شهود	۱۰۶
شرایط شهادت	۱۰۷

صفحه	عنوان
۱۰۸	۱- بلوغ.....
۱۱۰	۲- عدالت.....
۱۱۳	۳- اسلام.....
۱۱۴	۴- عقل.....
۱۱۵	۵- ایمان.....
۱۱۶	۶ و ۷ و ۸- طاهر المولد و نطق و ارتفاع تهمة.....
۱۱۶	۹- حریت.....
۱۱۷	● فصل هفتم - حقوق و اقسام آن.....
۱۱۸	۱- حقوق و اقسام آن.....
۱۲۰	۲- حق ا... و طرق اثبات آن.....
۱۲۳	۳- شرایط شهادت دز زنا از نظر مذاهب.....
۱۲۹	۴- حق الناس و اثبات آن.....
۱۳۶	۵- اموری که با شاهد و سوگند ثابت می شود.....
۱۳۷	۶- شهادت تشریفاتی.....
۱۴۰	● فصل هشتم - شهادت بر شهادت.....
۱۴۱	۱- حکم شهادت بر شهادت.....
۱۴۲	۲- موانع شهادت بر شهادت.....
۱۴۵	۳- شرایط شهادت بر شهادت.....
۱۵۳	● فصل نهم - رجوع از شهادت.....
۱۵۴	۱- رجوع شهود قبل از حکم قاضی.....
۱۵۵	۲- رجوع شهود بعد از حکم و قبل از استیفاء.....
۱۵۸	۳- رجوع از شهادت بعد از حکم و استیفاء حق.....
۱۶۵	۴- تعزیر شهود تزویر.....
۱۶۸	فهرست-منابع و مأخذ.....

مدخل

بخش اول

اثبات حق در تاریخ بشر، سبب دیرینه دارد و شاید بتوان گفت مسئله قضاوت و احقاق حق همزاد بشر است. با آمدن پیامبران داوری بر اساس دین و قوانین آسمانی، نشأت گرفت. و قوانین شرعی و ادله اثبات دعاوی دگرگون شد.

حقوق جزای وضعی سه مرحله طی کرده است:

(۱) دوره انتقامهای شخصی و جنگهای خصوصی

(۲) دوره انتقام الهی بنام مسیحیت و دادگستری خصوصی

(۳) دوره انسانی و دادگستری عمومی^(۱)

دوره اول کیفر دادن مجرمین بر هیچ پایه‌ای از نظم و قانون استوار نبود و بر اساس انتقام جویی استوار بود و بر روابط جزایی زور و قدرت حاکم بود دوره دوم با ظهور یهود و مسیحیت آغاز شد، هر چند مجازاتها تحت نظم و قانون درآمد، اما همچنان مجازات مجرم حق شخصی بود و این دوران منجر به قرون وسطی شد که بر اثر شکنجه آنچه که انتظار نمی‌رفت بنام دین و مسیحیت بر بشریت رفت.

دوره سوم با آمدن اسلام در جزیره العرب شروع شد و این نهضت همراه تمدن اسلامی در سرزمینهای همجوار تأثیر شایانی گذاشت و بدنبال شیوع اسلام، حقوق اسلام نیز گسترش یافت.

۱- مقررات جزایی عرب: از آنجا که اسلام در میان عرب ظهور کرد و قوانین آن به همه اقطار عالم گسترش یافت از این رو لازم است که بررسی اجمالی از مسئله قضاوت در میان اعراب جاهلی به عمل آید و به فهم موضوع کمک خواهد کرد. زندگی قبایل عرب مالا مال از جرم و جنایت بود.

دخترکشی، جنگهای بی هدف، قتل و غارت، رباخواری جزء فرهنگ رایج عرب بود. حتی بعضی از این جرائم جزء حمیت و غیرت نیز محسوب می‌شد.

حقوق جزای آنان نیز مشتمل بر خرافات بود، از جمله عقاید آنان این بود که اگر کسی کشته شود و بازماندگان او به خون خواهی برنخیزند، روح او همواره به شکل پرنده کوچکی در قتلگاهش حاضر می‌شود و ناله دلخراش سر می‌دهند: اسقونی می‌گوید تا وقتیکه انتقام او گرفته شود.

بطور خلاصه مقررات جزایی آنان مبتنی بر امور زیر بود:

(۱) خوخواهی دسته جمعی بود

(۲) انتقام جویی بر اصل زور متکی بود

(۳) انتقام‌جویی حق شخص بود و صاحب خون مستقیماً عهده‌دار اجرای آن می‌گردید

(۴) خون خواهیها سخت جانکاه بود و مقدس شمرده می‌شد

(۵) خون بهاء میزان مشخصی نداشت و آن هم تابع زور بود^(۱)

۲- ویژگیهای حقوق اسلام: با آمدن اسلام، انتقامهای شخصی متکی بر زور پایان یافت و استیفای حق بهر

صورت و کینیت به قاضی عادل واگذار شد و هیچکس حق نداشت رأساً به استیفای حق کند.

همه افراد در برابر قانون از حق مساوی برخوردار شدند و کیفر دادن را از دست افراد گرفته شد و به

محکمه و قضاوت سپرده شد قوانین بر پایه عدل و دادگری پی‌ریزی شد. ارزشهای نوین و مترقیانه‌ای به

جای ارزشهای ظالمانه جایگزین شد.

اسلام یک نظام حقوقی پیشرفته نیز پی‌ریزی کرد تا جائیکه به اقرار و اعتراف اهل خبره یکی از نظامهای

بزرگ حقوقی زنده جهان امروز است.

از ویژگیهای آن همین بس که متکی بر وحی و قرآن است تا جائیکه باید به عنوان حقوقی کاملاً مستقل

از تمام نظامهای دیگر حقوقی که چنین منبعی ندارند، تلقی شود.^(۲)

ویژگی بعدی علاوه بر کلی بودن قوانین و تطبیق با جزئیات و مصادیق، قاضی حق تفسیر موسع از قوانین

۱- ر.ک. همان مدرک ص ۳۰

۲- داوید، رنه: نظامهای بزرگ حقوقی معاصر: ترجمه: دکتر حسین صفایی ص ۴۵۲

را ندارد و نمی‌تواند از طریق قیاس و تمثیل عملی را جرم تلقی کند و تفسیری رویه ممنوع است و سلیقه شخصی قاضی نباید در قانون اعمال شود.

احکام و قوانین اسلام بر اساس مصالح پایه‌گذاری شده است علمای بزرگ مجموعه مصلحت‌های انسان را در پنبج چیز می‌دانند و اسلام در قانونگذاری خود هدفی جز حفظ و حراست از این مصالح ندارد. آنها عبارتند از:

(۱) مصلحت حفظ نفس (۲) حفظ دین (۳) حفظ عقل (۴) حفظ ناموس (۵) مصلحت مال (غزالی و صاحب جواهر)

همه احکام و قوانین اسلام در یکایک ابواب فقهی برای پاسداری از این مصالح و تقویت و پشتیبانی از آنهاست.

از این رو اسلام تجاوز و ستم به هر یک از این مصلحتها را جرم دانسته و برای هر جرمی کیفر مناسب مقرر داشته است.

۳- اهمیت قضاوت: یکی از مهمترین ارکان قضاء اثبات حق و دعوی است. هر چند بر اساس نظر فقهاء رأی قاضی از نظر ظاهر ملاک است و باید به ظواهر توجه داشته باشد اگر چه مطابق با واقع نباشد در این صورت قاضی معذور است

فقهای امامیه پذیرفته‌اند که تنفیذ حکم از نظر ظاهر است نه باطن^(۱) قاضی موظف است که از ادله مورد تائید شارع پیروی کند و از این ادله عدول نکند و حتی این ادله جنبه تعبدی نیز وجود دارد. (مانند عدد شهود و عدالت آنها)

قضاء اسلام نسبت به قاضی و شرایط آن و حتی حالات روحی قاضی عنایت ویژه‌ای دارد و اگر این شرایط لحاظ گردد غالباً به حق می‌توان رسید.

۱- محقق علی، ابوالقاسم نجم الدین، شرایع الاسلام ج ۴ ص ۱۲۶

چون وظیفه و تصدی قاضی با مصالح پنجگانه است، در نتیجه قضا امری مشکل است. باید عادل باشد و از جور ایمن باشد و به تمام مسائل قضا و قانون آشنایی داشته باشد.

از نظر روانی و تعادل شخصیت باید شرایطی که در فقه است رعایت شود مثلاً در حال شکم پری و گرسنگی و غضب و خشم قضاوت مکروه است و حتی به یکی از طرفین دعوی تمایل ظاهری نداشته باشد. از همه اینها مهمتر در تمام کتب فقهی اعم از شیعه و سنی بحث قضا و قاضی مقدم بر شهادت و شهود است و همچنین تقدم افاده اهمیت موضوع را می‌رساند، و نقش قاضی و شخصیت روحی او بالاتر از ادله اثبات دعوی است.

صاحب جواهر در مورد اهمیت قاضی چنین بیان می‌کنند:

و من ذلك كله ظهر لك ان القضاء الذي هو من توابع النبوة و الامة و الرئاسة العامة في الدين و الدنيا^(۱)

۴- جایگاه شهادت در اسلام: شهادت یکی از ارکان قضاوت است همه فرق اسلامی اصل شهادت را به عنوان بینه پذیرفته‌اند و نص قرآن بیانگر شهادت و نقش آن در اثبات حق است.

همه فرق اسلامی پذیرفته‌اند که شهادت دومین بینه اثبات حق است و اولین بینه اقرار مدعی علیه است. از نظر فقها شیعه قاضی باید بوسیله یکی از ادله اثبات به حق برسد، ادله اثبات به ترتیب عبارتند از: علم

قاضی، اقرار متهم، شهادت، سوگند، مدارک و امارات قانونی که منجر به علم گردد

مسئلاً قاضی نمی‌تواند در تمام حوادث و وقوع جرائم حضور یابد و علم به واقع پیدا کند. و اما اقرار نیز در جرائم عمدی اندک است و اگر مجرم قصد اقرار را داشت هیچوقت اقدام به جرم نمی‌کرد پس

درست است که شهادت بعد از اقرار است اما نیاز به آن در محاکم کیفری و حقوقی بسیار ضروری است.

هر چند شهادت بینه است و بینه هم جزء ظنون است، اما با این وصف تمام مذاهب فقهی و حتی نظامهای حقوقی شهادت را به عنوان یک اصل پذیرفته‌اند و این مورد پذیرش شرایع پیشین نیز قرار

گرفته است (۱)

تعدادی از نظامهای حقوقی تا حدی مسئله شهادت را قابل خدشه می‌دانند. مثلاً معتقدند که شهود نمی‌توانند تمام خصوصیات حادثه را ضبط کنند و هر کس حادثه و جرم را از زاویه‌ای خاص می‌بیند. پس از نظر این افراد تحمّل شهادت امری مشکل و مشکل‌تر از آن ادای شهادت است و این نظر تا حدی شبیه به افکار سفسطائیان یونان باستان است که همه چیز را انکار می‌کنند.

اما در جواب باید گفت که مسئله قضاوت بر اساس شهادت از دیدگاه اسلام به اندازه‌ای دقیق و حساس است که ضریب خطای شهود و رؤیت آنان را به حداقل می‌رساند.

شارع اسلام شرط ادای شهادت را بر اساس رؤیت صحنه و حادثه می‌داند و شاهد باید علم داشته باشد، همانطوری که خورشید را می‌بیند. طبق حدیث پیامبر باید علم به منزله علم بدیهی می‌باشد.

برای شهود صفاتی در نظر گرفته شده است که با رعایت آنها، بر اساس حقّ گواهی خواهند داد لاغیر. شهود باید عادل باشند و عدالت مهمترین مانع فسق و شهادت ناحق است.

علاوه بر این امور، مسئله شهادت و عدالت آنها یک دستور قرآنی است و تعدد شهود مانع از کذب و تبانی آنها بر کذب است.

می‌توان نتیجه گرفت که: (۱) شهادت نوعی خبر دادن است از جانب اشخاص راست‌گو و عادل که تبانی بر کذب و دروغ نکرده باشند. از طریق این گواهی برای قاضی نوعاً علم پیدا می‌شود و مجرای علم قاضی اخبار گواهان است و گواهان حادثه و جرم را دیده‌اند و این به منزله این است که قاضی حادثه را تحمّل و رؤیت کرده است.

(۲) از طرفی قاضی باید رأی دهد و جانب صدق و راستی را ترجیح دهد و شهادتی که شرایط تحمّل و ادله شهادت را دارا باشد خبر او راست است.